

Dósa György forradalma.

(1514*)

Nemesség, jobbágság, a középkor legjellegzetesebb, egymást kiegészítő, elválaszthatatlanul összeforrott, anyagi létükben egymásra utalt és erkölcsi mivoltukban egymással mégis, homlokegyenest ellenkező intézménye közül a második legutóljára nálunk, hazánkban fejlődött ki. Az Árpádház kihaltát követett zavarokban mutatkoznak legelső nyomai, mikor Trencsényi Csák Máté mérhetetlen uradalmában a mezei és belső munkások adó- és napszám kötelezettségét a cseh úrbériségnek megfelelően szabta meg. A nép fölajdult s az Anjou Károly érdekében még mindig Magyarországon időző Gentiilis biboros, pápai követ, 1311 július 6-án kelt oklevelében, egyházi átokkal sújtja a dölyfös nagyurat, mert le akarja venni a szegényekről a hatalmasok ígáját, hogy „minden rend, minden néposztály visszakapja régi jogait.” Máté úr tehát nem állott egyedül, különben a király 1324 januárius 21-én aligha rendeli el, hogy Erdélyben „a népek, vagyis jobbágyok — populi seu jobagiones” földesuruk beleegyezése nélkül sem úri, sem városi területen nem telepedhetnek le, s azokat, kik gazdájuk ellenére költözködtek el, vissza kell adni uraiknak! Ezt a dátumot mondhatnók a jobbágság születésnapjának. Tizenhatsz esztendő múlva kelt az 1342: XIX. t.-cz., mely a jobbágyokat megadóztatja telkenként, míg velük szemben a kiváltságosokat: papságot, nemességet, városokat tehermenteseknek nyilvánítja, de még „országglakósoknak” tekinti az adófizetőket is. Lajos király 1351: VI. t.-cz. azonban már csak a kiváltságosokat minősíti „regnicola”-knak, s ezzel alig emberöltő alatt befejeztetett a szomorú processus, mely a régebben egységes és szabad nemzetet ketté választotta, s a *nemzet* fogalmát a kiváltságosokra szorítva, a tömeget, az állam anyagi erejének majdnem kizárólagos alkotó elemét, kirekesztette abból, megfosztotta minden cselekvő politikai jogtól.

Nagy Lajos róttá jobbágságunkra ugyanazon törvénnyel a király, mint királyné uradalmában a kilenczedet „saját méltóságának gyarapítására” s a nemesség, papság, önálló városok birtokain is, hogy a parasztok annál hívebben szolgáljanak! Sajátságos okoskodás. Az új teherbe kény-

* Dr. Márki Sándor „Dósa György” cz. munkája nyomán, mely a Magyar Történeti Életrajzok 1913-iki XXIX. évfolyamaként jelent meg.

telenül-kelletlenül belenyugodott a nép, mert a gazdasági nagy föllendülés lehetővé tette, hogy terményeinek megmaradt 80 %/o-át kedvezőbben értékesíthesse, mint előbb a 90 %/o-ot. Új jövedelmi források nyíltak; a központi kormány pedig erős és hatalmas, mely féken tartja a túlkapasokra mindig kész úri rendet.

Zsigmond császár és király, Hunyadi János és Mátyás buzgó védői, támogatói a jobbágyságnak, különösen a nagy király. A nép helyzete kielégítő.

A következő áldatlan korszak aztán befejezte az Anjouk alatt kezdett rossz munkát. De a pórlázadás rettenetes vihara lassan készülődött. A nagy király holta után majdnem egész emberöltő telt el, míg a nemzet 90 %/o-át tevő néposztály keserősége, nyomorúsága annyira megnövekedett, hogy veszélyben volt már pusztá megélhetése is. A nemesség juttatta ide, melynek féktelensége, kapzsisága, Mátyás elköltözése után nem ismert határt, nem korlátokat. A főurak, főpapok, de kisbirtokosok is kizsarolták jobbágyaikat az utolsó falat kenyérig, s a szegény parasztot nem védelmezte senki; — hiába keresett oltalmat, igazságot. Bírái nemesek, ezek ülnek a kormányon is, a király pedig tehetetlen báb, játékszer a nagyok kezében. A pórságot kiforgatták mindenéből, ki a nemesi nemzet, mely pedig a nemesség hozta törvény szerint „keveset ér — parum valet“ parasztság nélkül. És mégis az egyik oldalon összehalmozódott minden jog és vagyon, a másikon pedig szomorú, sötét ellentétül csak vigasztalan, súlyos szolgaságot, nyomorúságot látunk.

Ily körülmények közt elég volt egyetlen szikra, hogy a tömérdek, könnyen tüzet fogó anyag lángra lobbanjon s elemi erővel törjön ki a forradalom egész hazánkban.

A katasztrófát Bakócz Tamás esztergomi bíboros érsek, konstantinápolyi patriarcha s az országtanács idézte elő a keresztes háború kihirdetésével. Erre volt bőven elég ok, de az időt, az ország belviszonyai miatt még a legnagyobb korlátoltság se választhatta volna kedvezőtlenebbül. Mátyás fekete serege rég elpusztult, a főurak csak külső dísznek, vagy önző érdekeik védelmére tartották bandériumaikat, a pénzügyek megromlottak annyira, hogy még a túlságosan szerény igényű Ulászló udvartartására se igen telt. Az uralkodó tekintélye elenyészett künn, az ország határain túl, mint benn, s helyette tizenegyezer kis király — földesúr uralkodott, saját érdekerületén korlátlan hatalommal, felelősség nélkül. A központi kormány a főméltóságok kölcsönös gyűlölete, víszálykodása, kapzsisága miatt csak névleges. Rendelkezései papíron maradnak . . . a törökkel kötött béke lejárában, az állam pénztára üres, az ország védtelen, s a háború előre veti árnyékát!

Ezt szívesen elhárították volna a középtengeri hatalmak, főként a pápa, s a török érdekeket mindig előmozdítani törekvő Velence ellen

megalakították a cambrai-i ligát: a Szent Szék, Francia- és Spanyolország, abban a reményben, hogy megtörhetik a hatalmas köztársaságot, Magyar- és Németország hozzájárulásával pedig a hitetleneket is. De mire kenyértörésre került, egymás ellen fordultak a szövetségesek: a pápa Velence pártjára áll, Spanyolország szövetséget köt a doge-val. Budán is alakult velencei párt, míg a többség a bomladozó ligához való csatlakozást kívánta, s a magyar diplomaták megkötötték a szerződést Miksa császárral s a francia király követeivel. Ulászló azonban halogatta a ratifikálást, bár a török békét se kívánta hosszabb időre megkötni. Szívesen fogadta tehát a biborosok meghívóját a pisai zsinatra, melynek nyíltan hirdetett célja az egyház általános reformja, a keresztény fejedelmek megbékítése, a titkos pedig II. Gyula letétele, és mint Budán rebesgették Bakócz megválasztása volt. Az országtanács teljes hétig foglalta a biboros esélyeit, mert Tamás érsek mint pápa az egész világon, mint Magyarország és a szomszéd államok legatusa Közép-Európában ugyancsak előmozdíthatja Törökország és Velence ellen az általános, nemzetközi háború ügyét. Ügyet se vetettek arra, hogy 1511 augusztusában az ozmánok már betörték Horvátországba. A háború azonban nagyhamar megszűnt, mert Sztambulban az egész birodalmat lángba borított szultán-változás történt. A véres küzdelmek kerek esztendeig dúltak, de az ólomlábon járó diplomácia nem tudta fölhasználni a zavarokat, s Ulászló elfogadta az új szultán, Szelim öt éves békéjét. A török háború gondolatáról azonban mégse mondott le, sőt megsürgette a biborosát. Bakócz tehát kieszközölte a II. Gyula utódjává választott X. Leótól a kereszties háborút hirdető bullát, bár a pápa csak erkölcsi támogatást ígért.

A bulla változatlan alakban hirdettetvén ki — lázadónak nyilvánított minden engedetlen — alig talált ellenmondásra. Az országtanácsban csak Tefegdy kincstartó szólalt föl ellene, de hamar elhallgattatták és elrendelték általános közzétételét. Bakócz Budán 1514 április 9-én olvasta föl a nép előtt, 24-én pedig, Szent-György napján Dósa Györgyöt a keresztiesek vezérének nyilvánította.

Dósa lófő nemes volt. Valószínűleg 1474 után született Dálnokon, Háromszékben, tehát a köznemességet támogató, védő, nagy király ragyogó idejében és a gyűlölt nagy uraknak tág kaput nyitó, idegennek született, idegennek maradt Jagello alatt serdült föl; látta, családjával együtt sinlette a II. Ulászló által kinevezett vajdának Báthory Istvánnak gyalázatos gádzálkodását; 1493-ban Bélteki Drágffy Bertalan követte a székelységet forradalomba sodort vajdát, ki ha eleintén kellő határok közt gyakorolta is hatalmát, a központi kormány tehetetlensége utóbb túlkapásokra csábította őt is, s 1503-ban már keserves panaszok hangzanak ellene; utódja Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf idejében már teljes a fejletlenség; a három nemzet gyűlölködik, féltékenykedik; a rendes igazságszolgáltatás megbénul;

ököljog üti föl a fejét s Dósa Györgyöt okiratilag legelőszőr, mint útonállót említi Héderfaji Barlabássy Lénárt vajda, székely alispán 1507 július 19-én a szebeniekhez intézett levelében, melyben felszólítja őket, hogy indítsák meg ellene a pört. Miként végződött az eljárás, nem tudjuk, de Dósát Szentgyörgyi távozása után Szapolyai szolgálatában találjuk s mint lovas kapitány vett részt a vajda 1513-iki oláh-szerb háborújában, melynek befejeztével a nándorfehérvári helyőrségben maradt. Itt vívta meg nagy párbaját a szendrei szpahik bégjével a herkulesi erejű, epirusi Alival. 1514 februárius 28-án a vár alatt terülő mezőn mérték össze kardjukat, s Dósa leütötte egyetlen csapással ellenfele pánczélos jobb karját, aztán megölte, kizsákmányolta. A párbaj, e katonailag sivár korban nagy föltünést keltett, s Dósa maga is nagyra tartván sikerét, híva vagy hivatlanul Budára ment, hogy elvegye vagy megkövetelje kellő jutalmát, s a sors haragja a kurucz vezerséget dobta ölébe, a saját, mint nemzetünk mérhetetlen szerencsétlenségére, mert a hadviseléshez értő urak közül senki se akarta elvállalni a paraszt keresztések háborújának a vezérletét. Mindenki megfélemedezett Hunyadi Jánosról, s a mit korának legnagyobb embere még dicsőségnek tartott, ők megalázónak vélték és banderiumaikat se állították ki.

A bulla kihirdetését különböző vidékeken különbözően fogadták. A nemzetiségi területeken elég közömbösen, míg a magyar nép nagy lelkesedéssel s tömegesen kelvén föl fegyveresen igyekezett a főváros felé, melynek környékén és Pest külvárosaiban, meg körötte helyezkedtek el a legelső csapatok, míg mások Nagyvárad, Kalocsa, Székesfehérvár, Bács körül stb. Valóságos népvándorlás támadt; üresen maradt tömérdek falu, mert lakosságuk fölkerekedett papjával, bíráival, esküdtsíjével egyetemben. Sűrűn csatlakoztak nemesek is: a mármarosiak majdnem mindannyian, sokan Szathmárból, Békésből, a Tisza vidékéről, főként egytelkesek, kiket a jobbágyoktól csak személyes szabadságuk különböztetett meg. Nagyjából ugyanazon elemekből alakult az 1514-iki keresztés sereg is, mint az 1456-iki: papok, barátok, tanítók, tanulók, kispapok, mesteremberek; ezek képviselték az értelmiséget, míg a nyers erőt a parasztság tömegei adták. A forradalmi seregek rendes képe.

A keresztések számát az egykorúak mint közelkorúak különbözően becslik; a kicsinylők 8—10.000 embert látnak együtt még július derekán is; a nagyot látók pedig csak Pestvidékén 30—100.000 embert keresnek. A 30—40.000 főt talán elhihetjük, az összes keresztések száma pedig valószínűleg megközelítette, ha meg nem haladta a 100.000-et.

A szünni nem akaró népvándorlás mezőgazdasági válsággal fenyegetvén a földesurakat, egyre nehezebben bocsátották el jobbágyaikat, majd tiltakoztak távozásuk ellen, utóbb pedig ugyancsak durva erőszakkal tartották vissza őket sokfelé, a táborban levőket pedig övéik sanyargatásával kényszergették haza. Ennek nagyhamar híre futamodott a keresztések közt

és nagy fölháborodást okozott, a kormánykörökben pedig érthető izgalmakat, mert attól tartottak — és méltán — hogy a nép, ha nem kap elégtételt, maga szerzi meg azt, a mi egyértelmű lenne a nagy vállalat meghiusultával és belső háborúval, éppen mikor a török Dalmáciában már ostromolja Knint. Bakócz tehát május 15-én meghagyta Dósának, hogy haladéktalanul induljon a tengerpartra, főbb kereszttest ne fogadjon táborába, a haza kívánczókat azonnal bocsássa el és ha nem engedelmeskedik, vezértársaival egyetemben a haza ellenségének tekintik.

Dósa azonnal közzététette a Budáról vett parancsot, mely azonban nagyon leverőleg hatott a többségre. A nyomasztó hangulatot, a tömeglélek kellő ismeretére valló pia fraus-szal helyreütvén a vezér, vagy a sereg legnépszerűbb papja Lőrincz, másnap, 16-án fölszedte sátrait s megindult Czegléd felé, hogy ott egyesüljön a másfelé gyülekezett kereszttesekkel, de visszahagyta Szaltresi Ambrus pesti posztókereskedőt vagy 3000 emberrel a város alatt, utasítván, hogy folytonos portyázással tartsa félelemben a vidéki nemességet. Ugyanekkor Lőrincz pap a bácsiak, Barabás pap meg az egriek elé ment.

A főszereg két hadtestre oszolva vonult a Tisza mellékére; az elsőt maga Dósa vezette, a másodikat öccse Dósa Gergely.

Forradalmát voltaképpen Czegléden szervezte. Itt adta kiáltványát mint „vitéz katona, a kereszttesek istenáldotta népének fejedelme és főkapitánya, csak Magyarország királyának s nem egyúttal az urak alattvalója!“ Forradalmár tehát, de híj alattvaló, ki az urakat lázadóknak bélyegzi, mert a nép ellenségei és halálos fenyegetésekkel szólítja táborába a tömeget: „hogy rögtön és azonnal a mint jelen levelünket látjátok, minden kése-delem és kifogás nélkül jőjjetek, repüljeteek Czegléd városába és siessetek, hogy a szent csapat és áldott gyülekezet... a hűtlen és gonosz nemeseknek erejét és kezét megfékezni és megzaboláznai tudja!“

Ez tehát nyílt hadüzenet, melyet nyomon követett a tett.

A manifesztum valószínűleg május 20-ika körül kelt, minden valószínűség szerint a táborban tartott népgyűlés után, mely Dósát talán saját kívánságára kikiáltatta vezérévé, főkapitányává, hogy fölülről kapott hatalmát most már a szabadnak tekintett nép is megerősítse; de fejedelmévé alig választotta, különben a temesvári vérbíróság, majd az országul történő visszatörülés alig mulasztja el szemére vetni e bitorlást. És ha a „*fejedelem*“ a „*dux*“ szó benne volt a mindenesetre magyar, eredeti szövegben, úgy azt egyjelentésűnek vették a „*főkapitány*“ szóval, még Dósa halálos ellenségei is, különben nem mondaná egy lélekzettel, ugyanazon mondatban, hogy „Magyarország királyának... alattvalója.“ Fejedelem és mégis alattvaló, hazánkban, hol a hűbériségnek még külszíne se tudott meghonosulni, képtelenség, ismeretlen fogalom, mely papirosra se kerülhetett, akkor se ha maga Dósa diktálta a kiáltványt, még kevésbé, ha azt vala-

melyik, a táborához tartozó pap, tanító vagy diák fogalmazta, mert ezek nagyon jól tudták, hogy Magyarországon a „fölség“ egy és oszthatatlan. Azt is gondolhatnók, ha valamelyik pap, talán Lőrincz fogalmazta a kiáltványt, hogy a „fejedelem“ szót bibliai értelemben, a bibliai gyakorlatnak megfelelően használja: a zsinagóga fejedelmei, a mely beszédalak meghonosult az egyház hivatalos nyelvében is: egyházfejedelmek: a püspökök, érsekek, bíborosok. Az egyházfejedelem szó se jelent tehát souveraint. Dósa proklamációjában se jelentette azt.

Hogy a népgyűlésen a választáson kívül mi történt, arról senkinek sincs tudomása; kész, előre megfogalmazott javaslatokkal semmi esetre se foglalkozott. Beszélt Dósa is. És ha volt politikai vonatkozás, — ezt föl kell tételeznünk — beszédjében, alig volt több, mint a türhettelen állapotok orvoslása, a nép fölszabadtítása, az urak vagyonának elfoglalása, de, hogy ez miként történjék, miként részesüljön a nép és milyen méretű, politikai jogokban, arról Dósának nem volt, nem is lehetett teljesen tiszta képze. És még sem „volt olyan közönséges néplázító, mint a milyenek többnyire festik — írja monografusa: Márki Sándor — hanem egy társadalmi és politikai forradalomnak ösztönszerű vezére, ki a nemesség túlkapásaival szembe a nép kívánságait állította.“ Vezére, nem ösztönszerű, de akaratlan vezére, kít a véletlen sodort élére a rosszul előkészített vállalatnak, melyet a kormányférfiak tévedései, hibái, korlátoltsága, tapintatlansága, az anyagi érdekében veszélyeztetett, a tömeglelket nem ismerő nemesi nemzet erőszakossága sodort forradalomba, melynek a czeglédi gyűlés óta önválasztotta vezére Dósa, ki épp úgy, mint népe a régi szabadságot akarja helyreállítani, melynek, a székelységet leütve, már emléke is elhomályosult, mely nem emlékezésül, forró vágyként élt százvezrek lelkében, forró vágyként a testet, lelketőlő szolgaságból való menekvés, hogy ismét emberek lehessenek, mint a nemesek, uraik, kik állatsorba szorították őket. És Dósa székely volt! A székelyek pedig sok rajtukütés, ellenük való agyarkodás, vajda uraimék basáskodása ellenére is megtartották ősi szabadságuk nagy részét. A legszegényebb székely is szabad gazdája volt kis foltocska földjének, tagja a falu közösségnek. Ezt a székely szabadságot akarta kiterjeszteni Dósa az egész országra. Csak ezt ismerte, csak ennek a képe lebeghetett lelki szemei előtt. És ha ezt akarta — mást nem akarhatott, mert más demokratikus szervezetről sejtelve se volt — úgy tudta, hogy mit akar, hogy miért nem tette le a fegyvert, ha nem ment a török ellen. Olyan személyi és vagyoni szabadságot akart országul, milyen a régi jó időkből, már csak az ő szülőföldjén, fatornyos hazájában a Székelységben maradt meg. „Székelyország lakói és az egész Székelyföldön lakó Székelyeknek közönségesen, minden felső és alsó renden levői“ csak nyolcz esztendővel azelőtt is gyűlést tartottak Agyagfalván, hogy „különféle egyenetlenségeket és hitvány szokásokat eltörölnének és elhagynának“; „mert a

békességnek ellenkezője: az irigység és az egyenes egyességnek ellensége: a kevélység, minden nagy országokat elpusztítanak és az előbbeni állapotjukban megrontanak“, mondta az agyagfalvi gyűlés s nagy igaza volt: Magyarországot megrontotta az irigység, kevélység. És Dósa „talán maga is ott volt a *mindenrendű* székelyeknek ezen a gyűlésén; s a „különféle egyenlenségek és hitvány szokások eltörlésével, elhagyásával“ lehetségesnek tarthatta, hogy Magyarország is *mindenrendűeknek* ilyen nemzetgyűlésén határozzon a maga sorsáról. Dósa tehát demokráciát akart, de ezt akkor csakis a nemesi Magyarország romjain és romjaiból lehetett volna megalkotni, oly áthidalhatatlan az ellentét a nemesség és parasztság közt?

Dósa táborának Pestről való elindulása volt a jeladás arra, hogy megkezdjék a küzdelmet az egész országban. Az első pillanatokban meghitte a kormány, hogy a gyülekezéssel járó zenebonák elfojtására a vármegyék nemes zászlai is elegendők. Pest, Nógrád, Hont, Heves rendjei fegyvert fogtak már Sz.-György napja előtt, s a hol elérték és tehettek, szétverték a kereszteseket.

Az első kihágásokat majd vérengzéseket, rablásokat a pesti csapatok követték el — jó ideig megtorlatlanul, mert a király parányi zászlóalja nem mert szembeszállani velük.

Dósa Czeglédről gyors menetekben vonult a Tisza felé s Varsánynál ütött tábor; másnap Mezőtúron van, aztán Ege faluban, majd Békésen. Ide várta és sürgette a nemesi hadakat is, de helyettük megérkeztek a bíboros és az urak tiltó levelei. „Nem vagyok én se gyerek, se bolond, hogy tréfát lúzenek velem“, pattant föl Dósa. „Fogadom az Istenre és szentekre, hogy összetörom őket!“

A koczkat elvetették és Dósa csak a nemesség elmaradása és a tiltó levelek vétele után lesz lázadó. Csak ekkor égeti el maga mögött a hídat és a mint megértette, hogy a „főurak nem a török, hanem inkább a szent kereszt ellen akarnak hadakozni, nem félt többé tőlük, mert már 20.000 embere volt“ — írja az egykorú Szerémi.

A szakítás után Békésről Gyula ellen vonult, de félbeszakította az ostromot, mert értesült, hogy Csanád alatt veszedelmes számban gyülekeznek a nemesek. Egyik hadnagyát Balogh Istvánt küldte ellenük, majd ennek kudarcza után személyesen tört rájuk Nagylak és Csanád közt. A támadást Csanádnak a keresztesekkel rokonszenvező husszita telepesei s a velük egyetértő belső lakosság kezdte a kastélyt övező tölgyfapalánk folyújításával. A koczka a nemesek ellen vetett. Báthory István egerútat talált, Csáky Miklós püspök pedig a várba zárkózott, majd éjszaka megkísérelte a menekvést. De Dósa sajkásai fölismerték őt a Maroson, utólérték, elfogták. A vezér karóba húzatta. Ugyanígy halltak meg Dóczy György, Orosz András, Thornallyay Mihály; Ravazdy Pétert állítólag

keresztre feszítették; Telegdy István kincstartót, ki Oláhországba igyekezett, czölöphöz kötve agyonnyílaztatta, puskáztatta — Apátfalván.

A forradalomnak meg voltak tehát nemes vértanúi. Számukat Bakócz biborossal, Perényi nádorral és Szathmáry kancellárral akarták betetőzni. Ez csakugyan egyértelmű lett volna a régi rend leghatalmasabb oszlopainak a kidöntésével s az egész ország lángbaborításával. Utána csak a királygyilkosság következhetett volna. Nem történt meg, de elég ennyi is, hogy megkezdődjék a leghesebb ellenhatás, melyet aztán éppúgy nem tudtak megfékezni, a kik megindították, mint Dósa se tudta fékezni már se saját szenvedélyét, se boszuját, sem környezetét, sem a tömegét, mely már 80.000-re szaporodott zászlai alatt.

Az egykorúak, későbbi krónikásaink, de a XVIII. század s a következő történetírói is még a régi hagyományok közt növekedvén, konzervatív szellemüket nem tudják megtagadni és Dósát a legközönségesebb latornak minősítvén, nem találnak eléggé sötét vonásokat jellemzésére. Valóságos ördögnek festik, pedig a „történelemben nincsen se Isten, se ördög — mondja Salamon Ferencz — csak emberek!” és ember volt Dósa is, talán kissé korlátolt, sokat szenvedett, sok megaláztatást kiállott, képességeit messze meghaladó magasságokba vágó ember, kinek rossz szenvedélyeit az ötébe hullott hatalom egyszerre fölszabadította, hatványozta. Ember volt, ki nem jobb és nem rosszabb a többi forradalmi népeznél, de talán jobb mint Szapolyai, ki sokkal súlyosabb beszámítás alá esik minden fórum előtt, mert kellő műveltségű nagyúr. De az apátfalvi kegyetlenségek mégse menthetők, legföljebb taglalhatók s akkor se lesznek sokkal rosszabbak, ha elismerjük, hogy Csáky és Telegdy halálában része volt Dósa személyes boszújának, a püspök ellen katonai becsületének megsértése, a kincstartó ellen a keresztes háború ellenzése miatt. A hatalom szemében ezzel kiengesztelhetetlen bünt követett el, míg a parasztság szemében félistenné vált, ki ledönti a régi bálványokat, melyek előtt rettegve hajolt meg minden pór. Most már a lelkiüket is odaadták érte s készek követni őt minden poklokon keresztül. Szentül hitték, hogy megmenti őket, meg örökre a százados szolgaságtól. Dósa tehát az urak és Bakócz okozta szakítás után, melyet, ha nem akarja, hogy népe ne tépje őt rögtön izekre, nem hagyhatott megtorlatlanul, nem állhatott meg többé, s további kegyetlenségei csak az apátfalvi vérengzés következményei, melyeket éppúgy helyeselt és szentesített népe, mint Csáky és Telegdy, meg a többi nagyúr halálát. Apátfalva után csak a hadműveleteket irányíthatta s a tömeg vakon ment utána, de szellemének, a forradalom szellemének, nem volt ura többé, mint nem volt az a tömeg sem, melyet megszállott a forradalmi örület. Felelősség tehát csak annyira terheli őt, mint terhel bárkit, katonát, minisztert, pártvezért, *ki valamely nagy köz- vagy magánérdek szolgálatába szegődött.*

Dósa hadainak garázdálkodásáról szóló hírek villámgyorsan járván be az országot, tódítva, nagyítva szállottak szájról-szájra, rémületet keltve mindenfelé. Budán halálos rettegek közt élt a király... Maga a kormány legalább kezdetben szépszerével kívánt boldogulni, de nem annyira benső érzelmeit követve, mint inkább határtalan gyöngeségének, tehetetlenségének érzetében. Tette csak május végén határozta magát Ulászló s összehívta a királyi tanácsot. A beteg nádoron kívül megjelentek az urak talán mindannyian, s május legutolsó két-vagy három napján tartották üléseiket. Hangulatuk rendkívül nyomasztó volt, tudván, érezvén mindannyian, hogy nagy részük van az általános veszedelemben, főképp Bakócznak, kit már azzal vádolt a nemesek közvéleményének jelentős része, hogy az urak kiirtására hírdette ki a bullát s Dósa csak a biboros eszköze. A vád alaptalansága nyilvánvaló volt, de Bakócznak mégis védekeznie kellett ellene. A suttogók elhallgattak, s elfogadták a primás indítványát, hogy mindenekelőtt a belső védekezést szervezzék. Szapolyai Jánost és Báthory Istvánt bízták meg a fővezérlettel, a Pest körül táborozók szétverésével pedig Bornemisza Jánost, mert addig semmit se tehetnek a főtömeg ellen, míg a közvetlenül fenyegető veszedelemtől meg nem szabadulnak. De azt, hogy mikor szállhatnak szembe magával Dósával, senki se tudta még megközelítőleg se megmondani.

Alig ha nem az országtanács tudtával, vagy éppen kezdesére történt, hogy Ulászló kiváló belső emberét Nikolást elküldte a kurucz vezér táborába, minden valószínűség szerint a miatt is, hogy Budán időt nyerjenek. Utasításait nem ismerjük, küldetésének eredményét se, csak sejtjük, hogy hiábavaló volt, ha találkozott is a kurucz vezérrel, mert az események rohamosan fejlődnek.

Június első tizedében Aradot dúlta végig a főszereg, elfoglalta Radnát, Lippát a Maros legnagyobb és utolsó szorosának kulcsát.

A pesti csapatok vezére Száléresi, Dósa táborában Dósa Gergelyvel mindig a mérsékelt irányt képviselvén, a főhadak elvonulása után se változtatta magatartását. A rablásokat, gyilkosságokat tőle telhetőleg korlátozta s befolyásának tulajdonítandó, hogy a lassanként kétszeresre emelkedett serege nem rontott reá a kétségbeesett védtelen Budára. Az urak e mérsékletet gyöngeségnek minősítvén, sűrűn és válogatott kegyetlenségekkel végeztették ki — a még mindig békére hajló király ellenére — a kezükbe került keresztéseket, négyeltették a papokat, barátokat... hajszálnyival se voltak jobbak Dósánál. De vakot vetett számításuk; a keresztéseket nem félemlítették meg; inkább olajat öntöttek a tűzre, s a gubacsi táborban már azt tervezgették a vezérek, hogy éjszakának idején rontanak Budára, fölperzselik, kirabolják s elkergetik Ulászlót az urakkal együtt.

Míg ez a tábor együtt volt, a szomszéd s közel vármegyékben se lehetett békeség. Nógrád, Hont, Pest és Heves egyesült nemes zászló-

aljai a hevesi Pásztónál súlyos csapást mértek a keresztiesekre, de alig végeztek velük, két új csapat kelt át a Tiszán Pest felé sietve. E hírre Bornemisza lóra parancsolta a királyi bandériumot s június 21-én Cubacson szétverte a pestieket; ugyanaznap kergették szét a Pásztónál győzött urak Debrő mellett a hevesieket. De míg a pestiek teljesen szétzüllöttek, ezek újra összeverődtek, sőt annyira megsaporodtak, hogy elég erősnek érezték magukat Eger megszállására; Estei Hyppolit sáfárja azonban szétrebbentette őket, mielőtt tervüket valóra válthaták.

Gömrőben, Borsodban kevés sikere volt a forradalomnak. Annál nagyobb a Fölvidéknek Ungtól Erdélyig terjedő keleti részén, főként Máramarosban, melynek csatlakozott egész nemessége is. Szatmárban, Szabolcsban szintén hozzájuk állott a kisbirtokosok tetemes része. Biharban oly tömegesen fogtak fegyvert, hogy Nagyváradot majdnem két hónapig szorongatták. Szilágyba Várad alól terjedt át a tűz.

A Duna—Tisza között Lőrincz pap egészen megnyerte Dósának s Kalocsa érseke Frangepani Gergely Bács várába szorult. Csongrád s a szegedi tanyák népe egészen a keresztieseké. Bodrog és Bács szintén. Itt harcoltak a fehérvármegyei csapatok is, melyeknek vezére Nagy Antal kikiáltatta táborában, hogy: „Senki se úr Magyarországon csak László király, az ő fia Lajos és Székely (Dósa) György; azután meg Nagy Antal!” És míg Nagy a két vármegyét dúlta, égette, vezértársa Pogány Benedek Bács várát szorongatta, hol úgy megnövekedett a számuk, hogy Borbás pap az ostrom sikerének veszélyeztetése nélkül kelhetett át a Dunán s elhatolhatott Szalánkemenig, mely meghódolt. Az aldunai szerbek vajdáikkal együtt csatlakoztak. Nagy Antal végül elfoglalta Péterváradot s ezzel hét vár, köztük Szalánkelemen és Pétervárad országos jelentőségűek, került a kezükbe.

Az aldunai keresztiesek ellen két oldalról indult meg a támadás. Nándorfehérvár s már útban voltak Bornemisza csapatai is. A nándori csapatok közt kevés a magyar, legtöbb a rác, kik valóságos hiénái a harctérnek. Most is a város kirablásával akarták kezdeni Kamancz ostromát, de Nagy Antal megszalasztotta őket. A vezér innen Temesvár felé igyekezett s Perlaknál kelt át a Tiszán. Az időközben megérkezett királyi s nemes csapatok azonban beérték s rögtön híradókat küldvén a kurucokhoz „hitet kiáltatának a szegény keresztieseknek.” A nép nagyobb része még azon este átfutott az urak táborába, hol becsületesen megtartották az adott szót. Nagy Antal mire fölvirradt, ugyancsak kevesedmagával maradt. De ezek hívek mindannyian. Hűséget esküdtek egymásnak kölcsönösen s bevonultak és bezárkóztak a templomba, — de letették a fegyvert, mielőtt vérontásra került volna. Budára vitték mindannyit s kivégezték a szokott kegyetlenséggel. „És mikor a foglyokat a vesztőhelyekre vitték — írja az olasz szemtanú — menet közben valamennyien a maguk

magyar nyelvén daloltak! Mint a „walesi bárdok“ vagy a girondeiak! De nyolcz emberöltővel előbb a walesi bárdok éneke holtig „fülébe zúgta átkait“ I. Eduardnak, a girondeiak dala kilencz nemzedékkel később a rémuralom halotti éneke lett, — míg a szegény parasztoké elhangzott a pusztában, mert a forradalmat csak akkor ismerik el jogosultnak, ha győz! Ha legyőzetik, úgy hívei, ha nemesek is, az angol Magna Charta-ban, mint magyar Arany Bullában biztosított jog ellenére is vérpadra kerülnek; még inkább tűzrevalók a szegény parasztok, kik fegyverhez nyúlván előjogokat támadtak meg, kik jogokat merészeltek követelni. A forradalmaknak, sokkal ritkábbak lévén a háboruknál, nincsenek tételes törvényei, mint a jus gentium szárnyai alá helyezett a mindenkori kormánykörök vagy közvélemény által jogosnak, avagy jogtalanak minősített tömeges vagyonszerzés emberpusztításnak; fegyveres hívei tehát akár szegény munkások, napszamosok, parasztok, akár nemesek, nagyok és gazdagok, mindig szokatlant, a meglevő renddel vagy rendszerrel ellenkezőt, tehát megbotránkoztatót az az erkölcstelent cselekszenek, mit meg kell torolni, sokkal több vérontásával, mint a mennyit a győzők vesztek.

A Dunántúl nem volt nagyobb jelentőségű mozgalom.

A földrajzi viszonyainál fogva majdnem önálló Erdélyt, későbbben érte el a forradalmi láz.

Bakócz a büszke Gútkeled nemzetségből származott, Kisvardai Várday Ferencz erdélyi püspököt nevezte ki a keleti részek legatusává, de a bíboros levele nem keltett örömet; a multat nagyon jól ismerő püspök pedig veszedelmesnek tartván a bullát, kihirdetését halogatta, mikor pedig visszavonták, levéltárába helyezte. Mégis köztudomásra jutott s legelsőül a szászvárosi „bolond gvárdián“ hirdette ki. A nép sűrűn kezdett gyülekezni, de a püspök és alvajda, a távollevő Szapolyai János helyettesének tekintélye, fegyveres ereje megakadályozta a kitörést. A nép csöndesen maradt, bár a forradalom vezére székelyföldi, kiről mindenki hitte, hogy benyomul Délkeleti Felföldünkre s itt gyűjti össze főerejét, hol könnyen keletkezhetett volna paraszt köztársaság, mint kétszáz esztendővel előbb Svájcban. Erdély teljesen nyugodtnak látszott és Szapolyai úgy vélte, hogy kivonhatja hadait Dósa elnyomására és ugyancsak sietett haza, ... június 7-én már Déván volt.

A vajda elsősorban Erdély békéjét akarta megővni, és ha kell megvédeni határait, de a Temesvárba szorult temesi gróf fölszólítására, a tekintélyes hadat gyűjtött püspök, a gyulafehérvári tanácskozáson hathatós szavakkal sürgette Báthory megsegítését. Ugyanezt kívánta az éppen Erdélyben időző Werbőczy István. S a harczias vajda hajlott kérésükre, maga is hozzálátván a fegyverkezéshez. Közben megérkezett az egyre jobban aggódó király sürgetése, de június három első hete mégis csak előkészületekkel telt el június 19-én közli Szapolyai a királyi sürgetést az erdélyi hatóságokkal, teljes

hatalmat adva nekik, hogy „egyenként és összesen azonnal elfogjanak és letartóztatassanak nemre való tekintet nélkül olyanokat, kik kuruczoknak vallják magukat, vagy azt állítják, hogy azok akarnak lenni s az elfogottakat lefejezni vagy megnyúztatni, megsütöni és a tőlük telhető legrémítőbb kínzásokkal megölni, büntetni, megfenyíteni és kiirtani teljes és mindenképpen való joguk legyen, a királynak említett leírata és a vajdának ezen nyugvó fölhatalmazása és tekintélye alapján.

„Szörnyűbb statariumot — mondja Márki — még senki se hirdetett Magyarországon, mint Szapolyai János, ki Dósa Györggyel szemben így vette át az ellenforradalom szervezését, vezetését.“ Tökéletesen igaz. Szapolyait kellő műveltségben részesítették, vallásosságával is gyakran tüntetett, éppoly kényes tehát mentegetnünk, mint Dósát. De ha magyarázhatók, taglalhatók a kuruczvezér kegyetlenségei, taglalhatók János vajda tettei, rendelkezései is.

Dölyfős apának — kit elbódított, hogy a tehetségek nemzetségtáját nem igen vizsgálta Mátyás, fényes pályafutással éppen nem kecsegtető helyzetből emelt Szapolyai Imrével egyetemben magas polczra — fia és még dölyfösebb anyáé, Hedvig tescheni hercegnőé, ki fiát királynak, leányát, királynénak nevelte; olyan szülők sarja tehát, kik nagy magasságból tekintettek a világba, lenézve, megvetve minden alattuk levőt, főként parasztot, kit Hedvig hercegnő hazájában már nem vettek emberszámba, sőt akadtak kik még az urakkal közös őseredetét is elvitatták tőlük. És már nálunk is olyan idők jártak, hogy ez a felfogás tért hódíthatott, mert a nemzet régi egységének még emléke is elenyészett. Ismeretlen képzet volt már. Szapolyai lelki szemei pedig sokkal gyöngébbek, hogysé a múlt ködében megláthatnák volna, hogy egykor a nemzet rétegei közt nem emelkedtek áthághatatlan választó falak. Ő csak a nemesi nemzetet látta, melyet a „barmokhoz hasonló tömeg“ ki akar fosztani, meg akar semmisíteni. S ebben tökéletesen egyetértene anyja és fiúja és annyira rokonszomságra — még telepathiára is gondolhatnánk —, hogy egy és ugyanazon napon nyilatkoznak mindketten. János vajda június 19-én adja ki rendeletét a felelősség nélkül való tömeggyilkolásra; anyja ugyanazon napon írat Trencsén várából Kézsmárk bírájának, esküdt polgárainak, hogy a zsákmányt és zavargást a keresztény vallás békéje, nyugalma elé helyező világi papokat, szerzeteseket, kik a népet a kereszt jele alatt fölkelésre izgatják, fogják el, és zordon halállal öljék meg akár az ő uradalmából valók, akár nem.

Az apagyilkosságot könnyebben megbocsátjuk — írja Taine — mint a vagyonunkból való kiforgatást! Szapolyai pedig nem látott és nem is láthatott egyebet a parasztság mozgalmában, mint zsákmány és rablás-vágyat, uraságra törekvést. És ez megbocsáthatatlan bűn, melynek megtorlására a legkínosabb halál se elegendő. S ebben a tekintetben egyetértett vele a gubacsi csata után Bornemisza János, Nagy Antal és társai kegyetlen

kivégzésével az országtanács. A vajda eljárásában tehát igen kevesen találhattak kivetni valót, az óriás többség pedig helyeselte, különösen Erdélyben, hol a jobbágság sok tekintetben még lekötöttebb helyzetben fengette napjait, mint a magyarországi, urai pedig inkább féltették anyagi jóllétüket, mint nyugoti szomszédjaik, mert távtról sem voltak olyan gazdagok, mint amazok. Szapolyai tehát sokaknak a lelkéből beszélt június 19-én. És fölfogása, meggyőződése még huszonhat hosszú esztendő mulva is ugyanaz: „... örökké — mondta a parasztságról mikor Majlát ellen készült — csak a maga hasznát keresvén, hazáját, ha kell el is tagadja.” Ezt a haszonlesést, önzést, árulást látta csak, „paraszt Dósa uram” forradalmában is, bár rajta mult, hogy más irányt vegyen az, hiszen vezére lehetett volna s talán Hunyadi János babérait elhomályosító koszorút fűzhet homlokára, ha a hitellenek ellen vezetni a népet.

Erdélyben a nemesi nemzetnek ő volt legnépszerűbb embere, de népszerű a magyarországi köznemesség körében is, mert apja Bécs kormányzója, majd nádor, mint Hunyadi János közülük emelkedett ki, s míg Ulászló gyermektelen volt, neki szánták Sz. István koronáját, abban a boldog reményben, hogy második Hollós Mátyás lesz a trónon. Érdekében erőszakolták ki az 1505-iki törvényt, mely ugyan csak 1526 november 3-án érvényesülhetett, fia születvén Ulászlónak, de népszerűsége ezután se csökkent, és talán a keresztesekhez csatlakozott köznemeselek pendítették meg Dósa táborában, hogy „László” helyett őt válaszsák királyukká.

Ez alatt Dósa Temesvár alá ért, körülfogta, a vadvizeket lecsapoltatta s ugyancsak szorongatta a várbelieket.

A tábori élet unalmát lakomákkal s a közel erdőben való vadászattal lúzte el a vezér. Táncz, tréfa, borozás felejtette a kuruczokkal a sok sánczásás, folyó szabályozás és mindennapos csetepaték fáradalmait, míg az ostromlottak szűkölködni kezdtek már a második héten. Reáfanyalodtak a lóhúsrá is s akadtak, kik a kapuk megnyitását kezdték rebesgetni.

Báthory tartotta bennük a lelket, bár nagyon jól ismerte a helyzetet. Sürgős segítséget kért Budáról, de hiába. Ekkor szánta rá magát, hogy személyes ellenségétől, a gyakran lenézett, mégis irigyelt Szapolyaitól, az új főkapitánytól, személyes ellenségétől kérjen erélyes és gyors támogatást.

Szapolyai, bár bőven elég dolgot adtak neki az erdélyi bajok, teljesítette a kérelmet, „mert politikai múltját tagadta volna meg s elzárja jövő emelkedésének útját” ha nem segít a nemességen. Most már saját költségén szerelte föl seregét, de előbb kellő biztosítékot szerzett arra, hogy az ország visszatéríti költségeit. Ez meg is történt, mert az 1514: I. t.-cz. 3—4. §-ai a hadi adó minden forintjából 20 denárt utalnak ki neki.

Szapolyai komoly készülétei hasonlóre buzdítván a nemességet, a vajda hadainak száma oly rohamosan növekedett, hogy július legelején megindulhatott. Erdély védelmét és belső békéjének biztosítását Thor-

nallyay János, Barlabássy Lénárt, Bánffy János és Drágffy Jánosra bízta, kik elég tisztességesen oldották meg föladatukat, bár az Érczhegységben, s az éjszaki részeken a vajda távozása után elég nagy hullámokat vetett a forradalom. Néhány várral együtt Kolozsvár is kezükbe került.

A főserég a Maros völgyéből a Sztrigy mentén fölfelé ért a hátszegi völgybe, melyen átvágya a vaskapui hágóba jutott, hol hetvenkét esztendővel előbb Hunyadi János megsemmisítette Szádüddin basa 80.000 főnyi seregét — majd a Bisztra völgyén lefelé a Temesébe ment s fölfelé haladva gyors menetekben érkezett július 15-én a kurucz tábor közelébe és mielőtt észrevették volna csatarendbe állította hadait, melyeket eddig elrejtett talán az erdő. Aztán dobszóval és trombita harsogás közt vonult ellenük az ulicsi mezőre.

Dósának rémülten jelentették az előörsök, hogy közel az ellenség lovassága, mire a vezér azonnal kiadta rendeleteit. Ő maga vezette a középet, Gergely a jobb, Lőrincz pap pedig a balszárnyat.

Dósával maga Szapolyai szállott szembe s palotásai és székely lovassága oly erővel támadtak a keresztiesekre, hogy azok engedni, hátrálni kezdtek, bár a vár felől nem fenyegette veszedelem őket, mert Báthory kitörése elmaradt.

A hátrálás nagy megfélemléssel, zavarral történhetett, mert a menekvők közé vagy elé vágatott Dósa nem tudta megállítani a tömeget se szavával, se példájával. E közben tört reá a Szapolyai közelében maradt Petrovics Péter és súlyosan megsebesítette őt lovával együtt. A megriadt állat levette félholt gazdáját, s a kereszties vezért elfogták. Szapolyai vágya teljesült, a „nagyravágyó paraszt“ élve került kezére. Majdnem egyidejűleg érte ugyanaz a sors Gergelyt is.

A fő nélkül maradt sereg hamar megzavarodott.

A harc vad mézárlassá fajult. Talán 20.000 estek vagy pusztultak el, nem számítva a szerencsétleneknek a táborban elfogott, tömérdek hozzátartozóját, kiket majdnem kivétel nélkül éhen vesztettek el, s Ulászló mégis úgy tudta, hogy a parasztok Temesvár alatt volt egész seregét vérontás nélkül szórták szét, lecsöndesítve a zavargást!

Vajjon kinek a lelkét terheli a királynak e szégyenletes fölültetése? Dósa Györgyöt rettenetes kínzásokkal végezték ki 20-ika táján; Gergelyt lefejezték. Lőrincz Bács felé menekült.

Itt vívták a második nagy ütközetet, melyet csak Lőrincz megsebesülése döntött a királyiak javára. Állítólag 25—30.000 ember földte a csataterét. Innen is elmenekült, s még harmadszor is szembeszállott Szapolyaival Várad alatt. Itt se tudták elfogni. Eltűnt.

A megvert, szétszórt kuruczok foszlányai erdőkbe, hegyekbe bujdosnak, és még sokáig rémítgették némely vidékek földesurait. Albert a beszerzcieiek vezére csak februáriusban került kézre.

Dósa forradalma véget ért. Megkezdődött a megtorlás. És az általános külső, mint belső politikai helyzet sokkal rosszabb, feszültebb, mint a forradalom kitörése előtt. A törökkel való béke bizonytalan, bár a háború kitörése egyértelmű lenne az ország teljes romlásával. A király tekintélye véglegesen megsemmisült, teljes a fejtelenség és szegény Ulászló jobban fél, retteg a nemességtől, mint bármikor. Szapolyai dicsőítésétől visszhangzik az egész ország, míg a pusztulás, romlás miatt a királyt és Bakóczot vádolják, s talán megfosztják Ulászlót koronájától, ha Podiebrad Viktorin herceg fiának, Bertalannak a keresztiesek ellen gyűjtött, de elkésve érkezett 12.000 lönyi cseh-morva serege nem marad néhány hónapig a főváros közelében. Bakócz is féltette érseki székét s ugyancsak erős őrséggel zárkózott Esztergom várába. Leghangosabbak Werbőczy és Szobry voltak, kik egekig magasztalva János vajda érdemeit, egyedül őt „az ország megszabadítóját — a liberator regni“-t tartották méltónak a királyságra. Ők sürgették lehangosabban a véres, kegyetlen visszatorlást és Werbőczy a szellemi szerzője a Corpus Jurisunkban: „Wladislai II. decretum septimum“ cím alatt könyvelt, szégyenletes törvényalkotásnak.

Ulászló október 18-ára hívta össze a rendeket Budára, kik szokatlan tömegességgel s oly izgatott hangulatban jelentek meg, hogy az udvarban nyílt kitöréstől tarthattak. Egymásközt való egyenetlenkedésük, gyűlölködésük ezt megakadályozta ugyan, de lehetővé tette, hogy merényletet kövessenek el a jámbor, tehetetlen király ellen. A kísérlet szellemi szerzői ismeretlenek, de akadtak, kik szükségesnek látták Szapolyait védelmezni a gyanúsítások ellen, míg mások a keresztiesek utolsó bűnös, sikertelen kísérletét látták benne.

A törvénykönyv 71 cikkéből 62 foglalkozik a paraszttal s Drakon archon törvényei aligha voltak véresebbek, mint Werbőczy Istvánéi.

Az első cikkben emlékeznek meg Dósáról, midőn János vajda nagy szolgálatairól beszélnek: „3. §. . . többi között a temesi várat, melyet Székely György erősen megszállva tartott, megszabadította, Lőrincz papot legyőzte és a paraszt söpredékkal röviden végzett.“

A törvénykönyv bevezetésének 1. §-ában magát a forradalmat, a rendek szájaize szerint, „átkozott zavargásnak — tumultus nefandissimus“-nak nevezi ugyan a király, „melyet a paraszt nép az elmúlt nyáron országunk belsejében támasztott a főurak és az egész nemesség ellen a legnagyobb és valóban hallatlan kegyetlenséggel“, de fejükre olvassa minden szelidsége és féltékenysége ellenére is, „hogy mindazok a zavarok, melyek közt országunk állapota az ő nem csekély kárára eddigelé ide s tova hanyódott, leginkább onnan keletkeztek, hogy a rend, mely nélkül, mint tudjuk, egy országot sem lehetett jól kormányozni, minden dologra és tisztségre nézve megszűnt és az ennek következtében lábrakapott szabadosságnál fogva az ország legnagyobb elnyomásával minden visszasan és zavart lefolyással ment végbe.“

Ulászló tehát ismerte a forradalom okait.

Igy tudta és szenvedte övéivel Dósa a Székelyföldön, a jobbágyság pedig széles Magyarországon, Erdélyben. Ok volt tehát bőven az elégtelenségre, forradalomra. De tisztán anyagi vagy szellemi okok miatt, egyéb tényezők hozzájárulása nélkül még soha se tört ki általános forradalom. Az 1514-iki se lobban lángra a keresztes háború kihirdetése, a parasztok tömeges összegyülekezése, a kormány fejvesztett kapkodása, a Tóurak oktan garázdálkodása nélkül. Az útszököt csak akkor vetették be a mérhetetlen mennyiségű gyulladó anyagba és az rettenetes tűzvészt okozott. Ez az irtózatoss pusztulás máig Dósa nevét viseli, a nemesi nemzetnek 1848-ig következő tizenegy nemzedékétől reásütött Kain bélyeggel a homlokán. Legelsőül a parasztsorba sülyedt Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú, vitéz Toldy Miklós nagy ivadéka tekint reá más szemmel. Érző szíve megdobbant a valódi Dósáért, népét szerető, megértő lelke fölismerete benne az elnyomottakért küzdött, mindent áldozott vértanút és époszt akart írni róla. „Dósát mosolygód talán?“ mondja Petőfihez — 1847 februárius 28-án intézett levelében. „Hisz tette nem volt egyéb, mint egy kis reakció a természet örök törvénye szerint. Históriaiban ugyan semmivel bírók harcza a vagyonosok ellen. Istentelen rabszolga lázadás Szent Dominóban!“

A nemes kartársak azonban tudni se, hallani se akartak a természeti törvényről s a forradalmat, ezt a „bellum nihil habentium contra aliquid habentes“ vérbe fojtották, törvényesnek, tehát helyesnek tartván a létező állapotokat, úgy miként Thiers Adolf az utolsó franczia köztársaság első elnöke, jogosultnak, tehát föntartandónak mond minden meglevőt... a teljes anarchiával súlyosbíttott olygarchiát is. A forradalom tehát ez ellen is jogosulatlan ha legyőzetik!

Ez volt a meggyőződése az októberi országgyűlésre egybesereglett rendeknek is. Ez teszi őket épp oly kegyetlenekké, mint a parasztok voltak, ez szállította le a diéta színvonalát oly mélyre, hogy a lezajlott forradalmat a bűnök végtelen láncolatának minősítik, melyet a lázadók még hajadonok, asszonyok meggyalázásával is tetézték. E valóban sötét, kitörölhetetlen folt csakugyan ott van a forradalom arczatán, de nem oly mérvű, hogy teljesen elrúttaná. Szórványosan fordult elő, — bár így se menthető — de mégis kötelessége megemlítenie a magyar történetírónak, hogy csak ott követtetett el, hol a magyar keresztesek együtt dúltak, raboltak vagy öldökölték idegen nemzetiségekkel, kiknek bünsorozatában ott szerepel II. Rákóczi Ferencz szabadságharczában, mint 1848/49-iki függetlenségi harczunk idejében. A gyöngéd nem ellen való merényletektől mindig idegenkedett a magyar lélek s épp oly ritkán esett meg az régebben, mint a hogy fehér holló még ma is annyira, hogy kísértetbe jöhetnénk megállapítani azt, hogy e bűn csak akkor kerülhet a magyar lélek megtévelyedési közé,

ha idegen fertőzés érte. Így is végtelenül szomorú és méltán kelthetett nagy, erős fölindulást a nemesi nemzetben és méltán megérdemelte a megtorlást, de súlyosbító körülménynek nem lett volna szabad fölhasználniok, bár ha annak minősítjük is azt, még se menthetjük a XIV. t.-cz. foglalt nemzetgyilkos megtorlást.

„1. §. Határoztuk, — mondják a rendek — hogy az összes kapitányokat, századosokat, tizedeseket és a többi parasztok fölbujtóit, valamint a nemesek nyilvános gyilkosait, ezenkívül a szűzeken, asszonyokon erőszakot tevőket, minden kegyelem mellőzésével meg kell ölni és mindenütt ki kell írtani.“

„2. §. A többi parasztok azonban, miután a... károkat, díjakat megtérítették és megfizették, személyükben sértetlenek maradjanak.“

„3. §. Mindazonáltal, hogy ennek az ő árulásuknak emléke és időleges büntetése maradékaikra is átszálljon és átmenjen és hogy minden emberkor megtudja, hogy mekkora büntény az urak ellen föltámadni: ennekutána az ebben az országban bárhol lakó összes parasztok (kivéve a királyi felséghez híven maradt szabad és fallal kerített városokat és kivéve azokat is, kik uraik és az ország szent koronája mellett hűségükben kitarítottak és más bűnös parasztokkal a lázadásban részt nem vettek), elvesztvén a hűtlenségi vétkük miatt szabadságukat, a mely szerint egyik helyről a másikra költözhetnek, az ő földesuraiknak föltétlen és örökös szolgálása alá legyenek vetve.“

A mély érzésű Ulászló vonakodott megerősíteni a törvényt, mire Werbőczy kiadta a jelszót: „nem adózunk!“ s a koldusbotra jutott király kénytelen volt aláírni, megpecsételni, szétküldetni a törvényt és elől kezdődött a vérfürdő, — melynek áldozatait azonban senki se vette számba.

A forradalom alatt 40—70.000 jobbágy pusztult el, az egy és fél milliónyi úrbéres lakosságnak 2·7—4·7%, míg ha csak a férfi népességet vesszük már 5·4—9·4%-ra emelkedik e szám, ha pedig csak a munkaképeseket úgy 10·8—18·8%-ra. És a nagyobb százalék a valószínűbb. Olyan érvágás, melyet az ország századokig sínylett!

A törvény, enyhítésekkel ugyan 1848 márcziusáig, illetve a márcziusi törvényeknek április 11-én történt szentesítéséig maradt érvényben, mikor a nemesi nemzetnek utolsó, Pozsonyban tartott diétája jóvá tette szomorú emlékeztető elődjének végzetes hibáját a VIII., IX. és XIII. t.-czikkel, — kiengesztelve a nemzet Geniusát.

(Erzsébetváros.)

Király Pál.